

PROVINCIJSKI MOTIVI I TEME U DRAMAMA GOGOLJA I ČEHOVA (REVIZOR, GALEB, TRI SESTRE)

Marina **Koprivica**, Univerzitet u Prištini sa privremenim sjedištem u Kosovskoj Mitrovici, Filozofski fakultet, marina.koprivica@yahoo.com

Original scientific paper
DOI: 10.31902/fll.46.2023.14
UDC: 821.161.1.09-2

Apstrakt: Kao jedna od centralnih u ruskoj književnosti, svakako je i tema ruske provincije, preko koje su veliki ruski pisci, poput Čehova i Gogolja, zaobilazili uticaje cenzure, i uspijevali, uz književne prikaze malograđanske sredine i provincijskog načina razmišljanja, da u prijemčivijoj formi žigošu društvene anomalije, i oslikaju socijalnu atmosferu carske Rusije u cjelini, nezavisno od provincijskog ili velegradskog miljea. Kulturološka identifikacija fenomena prostora sa konceptom ličnosti utemeljuje novi pravac naučnog istraživanja slike provincije u ruskoj književnosti. Stoga, čemo u ovom radu rasvijetliti problematiku opisa provincije sa njenim pozitivnim i negativnim konotacijama, njenu simboliku, strukturu slike, uključujući provincijski grad, selo, plemićki posjed, rusku prirodu, u funkciji formiranja suda o konceptu ličnosti. U svjetlu tumačenja slike ruske provincije polazimo od stanovišta da njenu vječitu ulogu sekundarnog kulturnog prostora, lišenog dinamike, vrijednosti i kreativnosti, ne treba jednostrano posmatrati. Mit o provinciji, kao isključivo o mjestu gdje vladaju dosada i jednoličnost, poprima relativne odlike, jer prostorna, to jest, geografska pozicija udaljenosti od velikih kulturnih centara, može, ali i ne mora predstavljati polazište za cjelovitu karakterizaciju ličnosti.

Ključne riječi: Čehov, Gogolj, drame, provincijske slike, satirični prikazi ruskog društva, palanka

1. Introduction (use this style for level one headings - Font: Calibri 11)

Ruska književnost 19. i 20. v. prožeta je i temama ruske provincije kao sastavnim dijelom pogleda na aktuelno vrijeme, tim prije što je stvarnost bila izdijeljena na zbivanja u metropolama, Sankt Peterburgu i Moskvi, a dio ruskog "bita" su činile i gubernije, u znaku kulturnog i društvenog zastoja.

Fokusiranost jednog broja pisaca i na teme o ruskoj provinciji višestruke je prirode. Za čitalačku publiku velikih urbanih sredina ruska provincija bila je egzotični prostor i, dijelom, "terra incognita". Pritom, u šekspirovskom maniru izmještanja negativnih zbivanja iz engleske kraljevine u državu Dansku, ruski pisci su, praveći svojevrsni literarni štit od državne cenzure, svoje kritičke stavove su

usmjeravali na satirične opise provincije, metaforično ukazujući na potencijalnu sličnost provincije i velegrada. Provincijske skice su tako predstavljale jasne aluzije na stanje ruskog društva u cjelini, nezavisno od gubernijskog ili velegradskog miljea.

Tako je Gogolj u "Revizoru" sakupio cio spektar društvenih anomalija u jedno provincijsko mjesto aludirajući na Rusiju u cjelini, ali je smještanjem radnje u provincijski atar i ovaj pisac obezbijedio svom dramskom štivu svojevrsni zaštitni omotač od cenzure.

U dramama Čehova "Galeb" i "Tri sestre" prisutan je svojevrsni eho *weltschmerz*-a, epohe njemačkih romantičara, ali se u Čehovljevoj lirskoj drami ovaj osjećaj pretače u svojevrsni "ruski bol" dramskih likova (Trepljev, Nina Zarječna), osuđenih na anonimnost i vječno tavorenje u provinciji, pritom uz jalovu čežnju za velegradom i svjetlima velikih pozornica. A u drami "Tri sestre" kao lajtmotiv odzvanja čežnja gubernijskih likova za velegradom kao vječnim ciljem i mjestom izbavljenja, žal za Moskvom, kao "zemljom obećanom", za prostorom prema kojem su putevi iz provincije najčešće zatvoreni. Stoga Irinina čežnja kroz svojevrsni vapaj („U Moskvu!") govori o kolektivnom osjećaju provincijske sredine, izgubljene u ruskim širinama, osuđene na vječito prozaično bitisanje na marginama društvenih zbivanja.

U svojoj knjizi "O romanu", Mihail Bahtin se bavi i hronotopom prostora u posebnoj poglavlju "Oblici vremena i hronotopa u romanu", ističući: "Provincijski malograđanski gradić sa njegovim memljivim životom – veoma je često mesto zbivanja događaja u romanima XIX veka." (Bahtin 377)

Fenomenološkim konceptom prostora iscrpno se bavi i Vladimir Toporov, smatrajući da se sam prostor može tumačiti kao svojevrsna poruka, to jest, kao relevantna književna odrednica, koja anticipira posljedične efekte na čovjekovu ličnost: "Prvo, prostor je inferioran u odnosu na nešto. On dozvoljava da zavlada otvorenost, dopuštajući, između ostalog, pojavu i prisutnost stvari o kojima ovisi ljudska egzistencija." (Toporov 447) (prevod M. Koprivica)

Upravo zato pozicija provincijskog gradića, kao mjesta radnje u ruskoj književnosti, posebno u djelima Gogolja i Čehova, određuje i sižeju liniju, ali i ponašanje junaka i njihove karaktere. Stoga prostorno značenje na fonu radnje, kao suštinski momenat odabrane stvarnosti, utiče na razvoj sižea. Odabir provincijskog mjesta i njegovih junaka, neraskidivo vezanih za ambijent u kojem bitišu, daje mogućnost piscu da stvori tekst sa karakterističnim obilježjima i pečatom malih urbanih sredina. Provincija i provincijalac su u stalnoj korelaciji, jer se likovi, sa jedne strane, prirodno spajaju sa svojom sredinom, utemeljeni u njoj, dok drugi osjećaju prokletstvo malih sredina i želju za odlaskom u gradove kao središta kulturnih i društvenih zbivanja.

Upravo na ovakvom fonu Gogoljevi junaci u "Revizoru" osjećaju apsolutnu pripadnost palanačkom načinu života, dok Čehovljevi dramski likovi, poput Zarječne i Trepljeva, žele napraviti iskorak ka gradskoj sredini, uz želju za bijegom

prema svjetlima velegrada koja obećavaju izlazak iz anonimnosti i provincijskog tavorenja. Nesklad između želja i mogućnosti, spoznaja likova da im je život osuđen na začarani provincijski krug bez izlaza, dovodi do tragičnih dramskih razrješena, to jest, do samoubistva Trepljeva, kao odraza spoznaje o promašenosti i beznađu palanačkog bitisanja.

I prostor, kao takav, u funkciji aktivnog činioca u "Galebu" (1896) doživljava se kao svojevrsni zamajac dramske radnje. Mjesto zbivanja je imanje Sorina koje se, kako sam autor ukazuje, nalazi "bogu iza leđa". Sorin ističe i da rado odlazi iz sela, ali, kako je u penziji, prinuđen je da živi u seoskom miljeu. Njegov san je da postane književnik i dobar govornik, mada je to neuporedivo u odnosu na želju da živi u gradu, pri čemu će život ipak završiti na selu.

Sorin kroz opasku o Trepljevu takođe ističe prokletstvo palanačkog života: "Razumljiva stvar – mladić, pametan, živi u selu, bogu iza leđa, bez novaca, bez situacije, bez budućnosti." (Čehov 37)

Prostornoj slici Čehov daje smisao i simboliku ističući kako do sela učitelja Medvedenka ima više kilometara, pri čemu je grad sa željezničkom stanicom još udaljeniji, a Moskva sa svojim sjajem negdje u imaginarnoj daljini.

Irina Arkadina predlaže Nini Zarječnoj, na koju je ljubomorna, da treba da ide iz sela u kojem samo propada, a, kao poznata glumica pri zalasku karijere, žali se na "simpatičnu seosku dosadu" kao vrhunac čamotinje. Kad govori o talentu svog sina, kaže da je "palančanin", a kad Trigorinu govori o svojoj suparnici postavlja vrijednosni kriterijum o mentalitetima iz provincije pitajući zar mu je potrebna ljubav "palanačke djevojke".

Nina Zarječna ostvaruje svoj san i odlazi u veliki grad, ali ipak ostaje trećerazredna glumica, jer njen provincijalizam nije ostao u okviru palanačkih granica, te ni u velegradu ne postiže veći uspjeh shvatajući da su njeni snovi o slavi i sjaju velikog grada isprazni, i da je smisao života u podnošenju patnje i nošenju svog krsta prosječnosti pod pečatom ruske palanke.

Gradirajući sudbine manje ili više ostvarenih umjetnika, jer i sam Trigorin biva svjestan svog mjesta na literarnoj skali vrijednosti, Čehov osvjetljava njihova nadanja, uspjehe i padove, i suočavanje s limitiranim mogućnostima na ograničenom prostoru, u palanci, i uz sve to prikazuje vječitu težnju ka savršenstvu, uz potragu junaka za ličnom srećom, ali i uz poimanje promašenosti u maloj sredini.

Provincija u "Galebu" oblikuje psihologiju likova, i javlja se kao izvor dramskog konflikta pod pečatom čežnje i spoznaje o marginalnom značaju i dometima lokalnih dramskih talenata. Trepljev je predstavnik dekadentnih pravaca devedesetih godina XIX vijeka, protivnik tradicije klasične drame, pa stoga i scenu iz svoje drame prenosi iz enterijera u prirodu, te, umjesto kulisa, pozadinu čine jezero i pejzaž. Trepljev ruši tradicionalnu pozicioniranost scene premještajući je u prirodu, dajući joj neograničenu slobodu prostora.

Njegov antipod je afirmisani pisac Trigorin, kojem Trepljev zavidi kao poznatom autoru, koji ga ohrabruje govoreći mu da ga navodno čitaju u Moskvi i Petrogradu, što je samo po sebi veliki uspjeh da je njegovo stvaralaštvo, navodno, dospjelo do "velikog grada", nedosanjane "obećane zemlje".

U drami "Tri sestre" takođe su prisutne provincijske teme i motivi, uz lajtmotiv, iskazan kroz čežnju da se ode u Moskvu, koja za junake ostaje nedosanjani san. Oni su svjesni neostvarivosti tog čina zbog nesposobnosti da se izbore za ostvarenje vlastite sreće i mjesta u društvu. U provincijskom gradiću Olga i Maša sanjaju o odlasku u Moskvu želeći da sve, po Olginim riječima "likvidiraju" i što prije odu u veliki grad.

Radnja drame se oblikovala tokom Čehovljevih brojnih putovanja po Rusiji 1889. godine, a u pismu M. Gorkom on bilježi da se: "radnja odvija u provincijskom gradu kao što je Perm", u kojem je takođe boravio. Položaj i ponašanje provincijske inteligencije bili su karakteristični za Rusiju na prelazu 19. u 20. vijek, a rad na drami je za Čehova bio naporan, te se u pismima Gorkom žalio da vrlo često mijenja već napisano, i da mu je vrlo teško dočarati tri različita ženska lika iz iste sredine.

U drami "Tri sestre" Čehov prikazuje provincijsku stvarnost u cilju pravljenja atmosfere besmisla i apsurdna u ruskoj učmaloj provinciji gdje je život dosadan i monoton. Ovaj opsesivni momenat prenosi se kroz repliku, svojevrsni lajtmotiv drame i tzv. primalni krik: "u Moskvu!", koji se pretvara u eho, ali i sliku praznine palanačkog vegetiranja i neostvarenih ciljeva. Likovi stoga vode dijalog i sami sa sobom u traganju za odgovorima.

O sveprisutnom motivu dosade u provincijskoj sredini piše i T. S. Zlotnjikova ističući da:

Motiv dosade kao posljedica i oznaka duha provincijalnosti bio je svojstven mnogim predstavnicima ruske kulture. Motiv dosade čas aktivno napada, čas treperi na pozadini mnogih književnih tekstova (M. Saltikov-Ščedrin, I. Turgenjev, N. Njekrasov, I. Gončarov, A. Ostrovski, L. Tolstoj, N. Ljeskov, ranije A. Puškin, M. Ljermontov, N. Gogolj, kasnije – A. Čehov, M. Gorki), naglašava apsurdni diskurs ruske klasične kulture, koja je, u principu, sva izgrađena oko provincijske svakodnevice i provincijskog života. (Zlotnjikova 21) (prevod M. Koprivica).

I Čehovljevi junaci su, pored nezadovoljstva životom u provinciji, u potrazi za svojom ličnom srećom, pa Dragan Nedeljковиć u ovom kontekstu zaključuje: "Zato se Čehovljevi junaci, za razliku od nekih Balzakovih naprimer, ne mogu da zadovolje ličnom srećom: oni se lome između težnje čovekove da bude bolji i želje da bolje živi". (Nedeljković 309)

U vezi s ovakvim splinom, kao vrstom hipohondrije, karakteristična je pogrešna ocjena ruske kritike kroz zamjerke piscu na nedostatku dramatičnih

zbivanja i monotonij radnji, a što je, u stvari, i bio Čehovljev cilj, da slikom učmale provincije dočara u svojim dramama monotoniju ruske stvarnosti i vremena u kojem je živio.

Posebna odlika "Tri sestre" je u tome što se kroz sliku inertne sredine dramski sukob ne temelji na međusobnom sukobu likova, već na sukobu junaka drame s provincijskom sredinom, njenim načinom života. Radnja se odvija u palanci gdje žive intelektualac Prozorov i njegove tri sestre, Olga, Marija i Irina. Olga je učiteljica i ne voli školu u kojoj radi, Marija je nesretna u braku, a Irina ne vidi smisao života i želi samo raditi kako bi prevladala osjećaj beznađa. Ali, jedno je kod njih zajedničko – sve tri sestre žele napustiti provincijsku sredinu i otići u Moskvu, uvjerene da će u velegradu svi njihovi problemi i osjećaj palanačkog beznađa biti riješeni, a smisao života napokon ispunjen na pravi način.

Provincijalizam palančana Čehov ističe i kroz sliku njihovog neobrazovanja, jer, kako Maša ističe: "U ovoj varoši znati tri jezika – to je suvišan luksuz. Čak nije ni luksuz, nego nepotrebnii dodatak, tako nešto kao šesti prst..." (Čehov 81)

A brat Andrej redovno sanja da je profesor Moskovskog univerziteta, čuveni naučnik kojim se ponosi ruska zemlja, a i sam priželjkuje život u Moskvi, odlaske u restorane, gdje ga niko ne zna, a da se ipak osjeća građaninom velikog grada, za razliku od toga što u svom gradiću svakog poznaje, i svima je stran uz lični osjećaj usamljenosti. Ali, njegovi snovi vremenom postaju sve skromniji; uz san da bude profesor Moskovskog univerziteta, život uz primitivnu ženu Nataliju smanjuje i njegove snove pa je sretan i zbog titule člana zemske uprave.

U svjetlu dočaravanja atmosfere provincijalizma Čehov formira i lik doktora Čebutikina, koji je zaboravio sve u svojoj struci, i nikog ne može izliječiti, pri čemu je čak i sam svjestan toga. A, kad se vodi razgovor o književnosti, on se, kao i drugi, pretvara da je čitao Šekspira i Voltera, ali zapaža koliko je to sve "nisko" i "trivijalno". Nizak kulturni nivo palanačke sredine Čehov ističe i preko lika Tuzenbaha, koji zaključuje da se u gradu niko ne razumije u muziku, uz opasku da je divno svirati, a znati da te baš niko ne razumije.

San o Moskvi poprima negativne efekte i preko Irininih snova; ona sanja da njen brat Andrej gubi sve na kartama kako bi makar zbog toga morali otići iz palanke, da bi se bar preko nevolje ostvarila njena čežnja za Moskvom. Takođe, zbog stanja produžene frustracije, kod Irine je prisutno i praznovjerje: igrajući pasijans, ona u otvorenim kartama vidi da će biti u Moskvi, ali je Fedotik razočarava govoreći joj da nije dobro otvorio karte i da ipak neće otići u Moskvu. Drugi čin se slikovito i završava Irinim vapajem, lajtmotivom drame: "U Moskvu!"

Palanačko mjesto i plemićka gnijezda najčešća su mjesta odvijanja radnje velike ruske proze, romana, pripovijedaka, kratkih priča, drama. Takve su "Priče Bjelkina", "Dubrovski" i "Kapetanova kći" Puškina, Gogoljev roman "Mrtve duše" i drama "Revizor", roman Hercena "Ko je kriv"; takođe i brojni romani

Turgenjeva, osim roman "Dim", kao i gotovo sva dramaturgija A. N. Ostrovskog, N. Ljeskova, G. I. Uspenskog, zatim "Zli dusi" i "Braća Karamazovi" Dostojevskog, navedene drame Čehova... Sva ova djela imaju zajednički imenitelj, sadržan u opisu palanačkog mentaliteta i sudbina frustriranih junaka, osuđenih da beznadežno ostanu zarobljeni u provinciji.

O uticaju prostora u Gogoljevoj poetici piše i Jurij Man, ističući da Gogolj nije pisac gradske svakodnevice. Provincijski gradić u kojem se odvija radnja "Revizora" Man definiše kao: "mali, relativno autonoman i zatvoren društveni svijet koji oponaša životnu aktivnost drugih svjetova i, takoreći, predstavlja se u njihovo ime." (Манн <http://sobolev.franklang.ru/index.php/pushkin-i-ego-vremya/340-yurij-mann-smyslovoe-prostranstvo-gogolevskogo-goroda>) (prevod M. Koprivica). S druge strane, provincijalci prema prestonici imaju gotovo inferioran stav usmjeravajući sve svoje nade i očekivanja upravo prema velikom gradu: "Prestonica nije samo viši autoritet, to je drugačiji, transcendentni svijet. Šta se od njega očekuje? Pravda, prijetnje, odmazde, dobročinstva?.." (Манн <http://sobolev.franklang.ru/index.php/pushkin-i-ego-vremya/340-yurij-mann-smyslovoe-prostranstvo-gogolevskogo-goroda>) (prevod M. Koprivica)

Od značaja je navesti da se Josip Užarević u svojoj monografiji, povodom iste teme i mjesta radnje, poziva na sljedeći stav Aleksandra Flakera: "Jedna je od osnovnih osobina Gogoljeva stila antiteza između uzvišenoga i patetičnog jezika i prozaičnosti motiva o kojima je riječ." (Užarević 338)

A upravo disonanca između uzvišenog i patetičnog, ne samo na planu jezika, nego i sveukupne provincijske atmosfere, predstavlja jednu od odrednica našega rada i analize datog pitanja...

Geografski prostor provincijskog grada koincidira sa psihološkim tipovima junaka, njihovim ponašanjem, pa likove različitih društvenih statusa i stremljenja spaja isti zajednički imenitelj: učmala provincijska stvarnost i ograničenost vidokruga. Gotovo svi junaci imaju istovjetnu čežnju za sjajem velegrada, te tako, na primjer, Petar Ivanovič Bobčinski tokom davanja mita ponizno govori Hljestakovu:

Najlepše vas molim, kad dođete u Petrograd, recite svim tamošnjim raznim velikašima: senatorima i admiralima, da eto, vaša svetlosti, ili prevashodstvo, u tom i tom gradu živi Petar Ivanovič Bobčinski. Tako recite: živi Petar Ivanovič Bobčinski. (Gogolj 76)

"Revizor" je prvenstveno socijalna drama u kojoj autor iznosi složenu viziju društva tog doba opisujući upečatljive karaktere, prototipove iz perioda carske Rusije. Riječ je o satiričnoj drami, svojevrsnoj simbiozi društvenog i psihološkog, sa prisutnim elementima komedije naravi, karaktera i intrige. Gogolj je kroz lik Hljestakova izrazio uticaj provincijske sredine na pojedinca. U pitanju je groteskno opisana galerija negativnih likova uz postojeću ocjenu da je u

“Revizoru” jedini pozitivni junak: smijeh. Glavni lik, Hljestakov, nije odrastao u takvoj sredini, ali se vješto uklapa u njene palanačke okvire i uspijeva nadmudriti činovnike prihvatajući ulogu revizora u svojevrsnoj komediji zabune. Radnja se odvija u palanačkom gubernijskom mjestu, uz literarnu poentu da je preko slike provincijskog gradića, u stvari, spisateljskim manicom, na mikroplanu data vjerna metafora Rusije na makroplanu, u cjelini.

U početku pisac daje opise junaka, ističući njihove malograđanske crte. Kroz sliku gradonačelnika saznajemo da je na nivou osrednjosti, da govori u skladu s okolnostima, “ni glasno, ni polako; ni mnogo ni malo”. Njegovo stanje duha se kreće “od straha ka radosti, od poniznosti ka naduvenosti”. Njegova žena naziva sebe “palanačkom koketom”, koja je vaspitavana na romanima i albumima, po prirodi sujeta, a nekad u odnosu na muža dominantna, najčešće kada mu se podsmijava.

I kod glavnog junaka, Hljestakova, pisac dovoljno određuje njegov karakter nazivajući ga “praznoglavcem”, jer govori bez razmišljanja, nesposoban da zadrži pažnju na nekoj misli; pritom govori isprekidano, a, po savjetu Gogolja, svaki glumac koji bude igrao tog junaka, treba da prikaže dovoljno prostakluka da bi što bolje ostvario ulogu. I samim davanjem prezimena glavnom liku (Hljestakov) Gogolj u semantičkoj ravni pravi jasnu aluziju da ovaj junak, makar i nehotično, kao bičem šiba palanačke satirično oslikane kreature. Pisac posredno upućuje i dodatnu sugestiju da Hljestakov čak i nema intelektualni nivo da razobliči čitavu galeriju malograđana u vertikali vlasti, nego se oni sami hvataju u zamku zabune i straha od birokratskog aparata i nadređenih kontrolora, poslatih iz viših društvenih sredina, čime se farsa i dodatno groteskno pojačava.

Provincijalizam ostalih junaka Gogolj oslikava i preko opisa sluge Osipa, koji je s gospodarem grub i nadmen, i drži mu lekcije. A varošku vlastelu pisac prikazuje kao naivnu, nesposobnu i dvoličnu; Bobčinski i Dobčinski imaju ista imena i patronim, pri čemu se aludira na tipske junake, na kliše bezličnih likova, predstavnike provincijskog grada, uz to sa prepoznatljivim primitivnim odlikama palančana.

O provincijalizmu sudije Ljapkina-Tjapkina govori podatak da je pročitao pet-šest knjiga, dok je upravnik dobrotvornih ustanova, Zemljanika, varalica, servilan i manipulator. Gotovo u svakoj sceni pisac ističe primitivizam koji vlada u svakoj instituciji; pa i bolnici i sudnici, gdje bi trebalo, a priori, da vladaju higijena i red, što upravo nedostaje. U bolnici vlada nečistoća, a sudija odluke donosi uz simbolično prisustvo korbača u sudnici. Za mito i korupciju pronalazi se opravdanje da svaki mito treba drugačije cijiniti i mjeriti, pri čemu gradonačelnik svoje podmićivanje “opravdava” odlaskom svake nedjelje u crkvu, jer je, kako sam kaže, “bar u vjeri čist”.

Ni prosvjeta nije lišena primitivizma u raznim formama, pa je vrlo ilustrativan lik profesora, koji u malograđanskom žaru predavanja lomi stolice, što gradonačelnik tretira kao “štetu za državnu kasu”. Među takvim palanačkim

psihologijama u "Revizoru" svoje mjesto ima i poštar koji, po preporuci gradonačelnika, i "zarad opšte koristi", treba da otvara svako pismo prije odašiljanja. A to čini ne iz opreznosti, već zbog radoznalosti, uvjeren da je riječ o zanimljivoj lektiri. Njegov primitivizam i malograđanska psihologija palanke kulminiraju na kraju drame kad svoje postupanje objašnjava "natprirodnom silom", koja ga vuče da tako nešto čini.

Gogolj na osoben način predstavlja provincijalizam Bobčinskog i Dobčinskog, koji u govorenju nepotrebno, iscrpno detaljišu, prekidaju jedan drugog pokazujući svoju intelektualnu ograničenost, a njihovo poimanje visine mita je da i njega treba primati prema visini čina.

Gradonačelnikova žena neumjesno je opčinjena glavnim junakom, stavljajući sebe ispred kćerke i ponižavajući je riječima da se Hljestakov, navodno, u nju nikad ne bi zagledao, iako on to i čini uz izvjesna pretjerivanja, dok ga Marija Antonovna opominje da je on smatra za "palanačku prostakušu". Međutim, Hljestakov pronicljivo prosuđuje da se i majka i kćerka zbog svoje ograničenosti mogu lako obmanuti, pa se naizmjenično udvara, i prosi i jednu i drugu, a, na prosidbu Hljestakova, žena gradonačelnika odgovara da je ona: "na neki način udata".

Hljestakov u razgovoru sa poštarom Špekinim izražava divljenje prema ovoj varošici, u kojoj nema mnogo svijeta, tvrdeći kako to nije prestonica, kako samo u prestonici postoji "bonton i nema palanačkih gusaka", dodajući da se ipak i u palanci može živjeti. Gogolj vrlo često apostrofira provincijalizam u djelu, koristeći u dijalogu pridjev "palanački", kao, na primjer, kad gradonačelnik i sam u nevjerici pita svoju ženu da li je mogla i sanjati da će se njihova kćerka – "palanačka načelnikovicica" udati za tako visoku ličnost. Njihove ambicije se razvijaju sve do dugo željenog sna – odlaska iz provincije u Petrograd, gdje će gradonačelnik dobiti veliki čin. A žena, nakon čestitke vjeridbe kćerke, varošanima saopštava da će živjeti u Petrogradu i da je "ovdašnji vazduh i suviše palanački". Upravo na ovim i ovakvim motivima prepoznamo i atmosferu satiričnih drama Jovana Sterije Popovića: "Pokondirena tikva", "Ženidba i udadba", "Rodoljupci", "Laža i paralaža" i dr.

Provincijalizam glavnog junaka pisac posredno saopštava i preko sluge Osipa. On svog gospodara opisuje kao rasipnika, koji pati od sindroma malograđanštine, jer Hljestakov traži najbolju gostionicu, najbolji ručak, iako za to nema novaca, živi kao gotovan jer mu otac šalje pare koje on troši na raskalašan život i kartanje. Međutim, kada su mu ugodnosti besplatnog stanovanja i ručka uskraćene, on zaključuje da je riječ o "poganoj palanci", smatrajući da su svi podli i prosti. Malograđanska crta se prepoznaje i time što Hljestakov preuveličava svoj značaj, hvališe se govoreći laži o sebi kako poznaje Puškina i da je autor nekih već poznatih naslova, prosuđujući da za njih stanovnici provincije nikada nijesu ni čuli.

Takođe je moguće govoriti na identične teme u velikim gradskim sredinama, jer je, po Gogolju, malograđanština prisutna u Rusiji njegovog doba na svim društvenim adresama, te pisac tako ismijava cjelovitu birokratsku i korupcionašku Rusiju tridesetih godina 19. vijeka. Stoga u "Revizoru" daje univerzalnu sliku društvenih tokova, mana i poroka Rusije svog doba, ali i na svim meridijanima i u svim vremenima, zbog čega ova njegova satirična komedija i ima svezvremeni značaj i svjetsku popularnost, i izvodi se u najznačajnijim kulturnim centrima svijeta i danas.

U literaturi 19. i ranog 20. vijeka, kako smo već istakli, dominiraju slike dva velegrada, Sankt Peterburga i Moskve, i ruske palanke, preko koje su pisci slobodnije iskazivali svoje kritičke vizije savremene Rusije tog doba, stvarajući pritom svezvremene dramske karaktere. Kulturološki koncept provincije, odnosno hronotop prostora proširuje tradicionalni pristup tumačenja književnog teksta i istovremeno artikuliše samobitnost ruske kulture i njene identifikacije. U ovom kontekstu N. Berđajev zaključuje:

S vanjskog, pozitivno-naučnog gledišta, ogromna ruska prostranstva prikazana su kao geografska činjenica ruske istorije. Ali iz dublje, unutaršnje perspektive sami ti prostori se mogu posmatrati kao unutrašnja, duhovna činjenica u ruskoj sudbini. To je geografija ruske duše." (Berđajev <https://predanie.ru/book/69716-sudba-rossii/>) (prevod M. Koprivica)

Fokusiranost jednog broja pisaca na teme o ruskoj provinciji, na groteskne slike uspavane palanke i malograđanskog mentaliteta, na bujanje malograđanskih manira, ispunjenih društvenim porocima i osjećajem izgubljenosti u ruskim geografskim širinama, višestruke je prirode. Treba naglasiti i činjenicu da su palanačake teme i motivi bili atraktivni za rusku čitalačku publiku iz velikih urbanih sredina u navedenom periodu, kojima je ruska provincija predstavljala egzotični prostor kao svojevrsna "terra incognita".

Teme ruske provincije sa svim njenim grotesknim slikama i devijacijama, sa društvenim anomalijama i porocima, predstavljale su za pisce i svojevrsni vrlo podoban literarni štiti od represivne državne cenzure. Oni su na taj način svoje globalne kritičke poglede, usmjerene na rusko društvo u cjelini, usmjeravali na satirične opise provincije, metaforično jasno ukazujući na sličnost provincije i velegrada. Zato su provincijske skice predstavljale jasne aluzije na stanje ruskog društva u cjelini, nezavisno od gubernijskog ili velegradskog miljea.

Nikolaj Vasiljevič Gogolj je u svojoj moćnoj satiričnoj komediji "Revizoru" sakupio cio spektar društvenih anomalija u jedno provincijsko mjesto, kao Rusiju u malom, ali je smještanjem radnje u provincijski atar obezbijedio svom dramskom štitu i svojevrsni zaštitni omotač od cenzure. A istovremeno su prisutne jasne aluzije da je malograđanština prisutna kao obilježje ruskog

društva 19. vijeka na svim društvenim adresama i nivoima. Tako je Gogolj u satiričnom tonu uspio da, u stvari, prikaže cjelovitu birokratsku i korupcionašku Rusiju tridesetih godina 19. vijeka.

U dramama Antona Pavloviča Čehova nije dominantan satirični ton kao u "Revizoru" N. V. Gogolja. U Čehovljevom "Galebu" kao i melodramski obojenoj drami "Tri sestre", uz sve oznake provincije, prisutan je svojevrsni eho *weltschmerz*-a epohe njemačkih romantičara. Upravo zato se ovaj globalni osjećaj izgubljenosti i promašenosti pretače u Čehovljevoj lirskoj drami u svojevrsni "ruski bol" dramskih likova. Takvi junaci u "Galebu" su posebno Trepljev i Nina Zarječna, koji su osuđeni na anonimnost i prozaične slike provincije. Oni pritom imaju snažan osjećaj besplodne čežnje za velegradom i svjetlima velikih pozornica, bivajući svjesni da nikad neće ostvariti svoje želje utopijskog karaktera. U drami "Tri sestre", kao lajtmotiv, odzvanja čežnja gubernijskih likova za velegradom kao vječnim ciljem i mjestom izbavljenja. Patnja za Moskvom, kao "zemljom obećanom", za prostorom prema kojem su putevi iz provincije najčešće zatvoreni, ostaje kao čežnjivi eho, bez nade da će doći do ostvarenja sna o životu u velikim metropolama. Stoga Irinina patnja kroz svojevrsni vapaj („U Moskvu!") govori o sveprisutnom, kolektivnom osjećanju prokletstva provincijske sredine, u kojoj su junaci navedene drame osuđeni na vječito prozaično bitisanje na marginama društvenih zbivanja. Svojim ponašanjem oni pokazuju jedino to da osjećaju lični bunt, ali onu vrstu besplodnog bunta, koji se nikad neće pretvoriti u konkretnu akciju i definitivan bijeg od malograđanske sredine, koja okiva sve njihove najveće želje i očekivanja. Na taj način palanka postaje drugo ime za lavirint iz kojeg se čuju glasovi protesta koji se nikad neće rezultirati uspjehom.

Pozicija provincijskog gradića, kao mjesta radnje u ruskoj književnosti, posebno u djelima Nikolaja Vasiljeviča Gogolja i Antona Pavloviča Čehova, određuje kako sižejne linije tako i oblike ponašanja brojnih junaka, mentalitetske manire i karaktere likova. Stoga prostorno značenje na fonu radnje, kao suštinski momenat odabrane stvarnosti, utiče na razvoj cjelokupnog sižea. Odabir provincijskog mjesta i njegovih junaka, neraskidivo vezanih za ambijent u kojem bitišu, daje mogućnost piscu da stvori tekst sa karakterističnim obilježjima i pečatom malih urbanih sredina. Provincija i provincijalac, u ravni tipa, tipološkog obrasca, u stalnoj su korelaciji, nadopunjujući se kao odraz u ogledalu. Neki likovi se, sa jedne strane, prirodno spajaju sa svojom društvenom sredinom, jer su utemeljeni u palanačkom miljeu, i proističu iz njega sa njegovim društvenim obrascima ponašanja, a drugi, koji su na višem nivou, osjećaju prokletstvo malih sredina i želju za odlaskom u gradove kao središta kulturnih i društvenih zbivanja. Oni su pritom svjesni da se takav kopernikanski zaokret, u stvari, nikad neće desiti, jer za tako nešto nemaju dovoljno snage. Ali makar, kao srednje rješenje, imaju negativan, odbojan stav prema palanačkom načinu života, pritom uz želju da lamentiraju nad svojim sudbinama i bezizlazom do kraja svog postojanja.

Koncept percepcije "mjesta", to jest, interakcije prostora i čovjeka, postao je jedan od pristupa u procesu izučavanja književnog teksta. U estetskom doživljaju čovjeka i njegove okoline, kao procesa identifikacije, u nauci o književnosti sve više se utemeljuje metodološki pristup istraživanja slike provincije u ruskoj kulturi. Na taj način slika provincije je definisana kao predmet sociološkog, kulturološkog i književnog proučavanja. Osim toga, posebno je značajno tumačenje pojma provincije i književnog lika provincijalca u odnosu na geografsku pripadnost prostoru same provincije, kao i u odnosu na status provincijske svijesti, koja u praksi rezultira malograđanskim normama i oblicima ponašanja imajući u vidu ne samo provincijsku nego i veće urbane sredine, uključujući i one velegradske. O uticaju prostora, odnosno provincijske sredine i mentaliteta u poetici Gogolja ("Revizor") i Čehova ("Tri sestre" i "Galeb") apostrofirali smo činjenicu u kojoj mjeri i na koje sve načine sociološki i kulturološki ograničeni prostor može uticati na čovjekovu psihologiju i njegovo ponašanje. Na njegov inferioran položaj u odnosu na velegradsku sredinu, koja za njega poprima dimenzije "nedosanjanog sna", iako, kako smo već naveli, recidivi malograđanske svijesti i postupanja bivaju prepoznatljivi i u visoko urbanim sredinama kao nasljeđe prošlosti i života u provinciji. Riječ je o arhetipskim slikama provincijske svijesti svih onih koji su, došavši u velike centre, zadržali prvobitne poglede na stvarnost pod pečatom malograđanske svijesti i ustaljenih navika.

Literatura:

- Čehov, Anton. *Galeb, Tri sestre*, prevod Kiril Taranovski, Beograd, Izdavačko preduzeće "Rad", 1964, 5-147.
- Gogolj, Nikolaj Vasiljevič. *Revizor*, prevod Marija Stojilković, Vera Nikolić, Podgorica, "Unireks", 1996, 5-134.
- Bahtin, Mihail. *O romanu. (Oblici vremena i hronotopa u romanu)*, prevod Aleksandar Badnjarević, Beograd, "Nolit", 1989, 11-474.
- Бердяев, Николай Александрович. *Судьба России*, Советский писатель, <https://predanie.ru/book/69716-sudba-rossii/> 1990. 19. avgust 2023.
- Бурлина, Елена Яковлевна. Барабошина, Наталья Владимировна. Иливицкая, Лариса Геннадьевна. *Хронотоп русской провинции, Выход в город и хронотопия: история, повседневность, будущее, Хронотоп русской провинции*, Философские науки. 2019. Т. 62. № 11, 26-45.
- Груздев, Михаил Вадимович. *Мир российской провинции: научная проблема и жизненная среда // Хронотоп русской провинции*, Философские науки. 2019. Т. 62. № 11. 8-12.
- Злотникова, Татьяна Семеновна. *Провинциальный дискурс русской культуры, Хронотоп русской провинции*, Философские науки. 2019. Т. 62. № 11, 14-27.
- Эртнер, Елена Николаевна. *Феноменология провинции в русской прозе конца XIX – начала XX века*. Екатеринбург, 2005, <https://www.dissercat.com/>

- <https://www.dissercat.com/content/fenomenologiya-provintsii-v-russkoi-proze-kontsa-xix-nachala-xx-veka> 14. jul 2023.
- Козлов, Алексей Евгеньевич. *Формирование провинциальных сюжетов в русской литературе конца XVIII – первой трети XIX веков*, <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-provintsialnyh-syuzhetov-v-russkoy-literature-kontsa-xviii-pervoy-treti-xix-vekov/viewer> 7. avgust 2023.
- Козлов, Алексей Евгеньевич. *Провинциальные сюжеты русской литературы XIX века*, <https://www.dissercat.com/content/provintsialnye-syuzhety-russkoi-literatury-xix-veka> 7. avgust 2023.
- Nedeljković, Dragan. "Univerzalne poruke ruske književnosti". *Pogledi na književnost A. P. Čehova*, Novi Sad, "Matica srpska", 1973, 308-343.
- Nedeljković, Dragan. "Ruska književnost 1". *Nikolaj Vasiljevič Gogolj*, Sarajevo, IGKRO, "Svjetlost"; Beograd, "Nolit", 1976, 295-335.
- Манн, Юрий. *Смысловое пространство гоголевского города* <http://sobolev.franklang.ru/index.php/pushkin-i-ego-vremya/340-yurij-mann-smyslovoe-prostranstvo-gogolevskogo-goroda> 7. avgust 2023.
- Топоров, Владимир Николаевич. "Об индивидуальных образах пространства (Феномен Батенькова)". *Миф. Ритуал. Символ. Образ. Исследования в области мифопоэтического*. Москва, Издательская группа "Прогресс" - "Культура" 1995, Т. 584. 446-476.
- Тютелова, Лариса Геннадьевна. *Провинциальное пространство в драматургии Чехова и Горького*. Саратов, *Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Филология. Журналистика*, 2012, <https://cyberleninka.ru/article/n/provintsialnoe-prostranstvo-v-dramaturgii-chehova-i-gorkogo-tri-sestry-i-varvary> 13. jul 2023.
- Užarević, Josip. "Ruska književnost od 11. do 21. stoljeća". *Nikolaj Vasiljevič Gogolj*, Moskva, Disput, 2020, 323-351.

PROVINCIAL MOTIFS AND THEMES IN THE DRAMAS OF GOGOL AND CHEKHOV (THE GOVERNMENT INSPECTOR, THE SEAGULL, THREE SISTERS)

A provincial place, far from cultural centres, where the flashes of culture and its flows in large urban centres hardly even reach, as well as aristocratic nests, are the most common locations where great Russian prose, novels, stories, short stories, dramas take place. This is true of works such as "Stories of Bielkin", "Dubrovsky" and "The Captain's Daughter" by Alexander Sergeyevich Pushkin, the novel "Dead Souls" by Nikolai Vasilievich Gogol, as well as his famous play "The Government Inspector", and the novel "Who is to blame?" by Alexander Ivanovich Herzen. Provincial motifs and events are also described through presentations of the so-called noble nests, which were mostly depicted as places of stagnation of Russian society with the slow passage of time. A similar example is represented by numerous novels by Turgenev, with the exception of the novel "Smoke", as well as almost all the dramatic works of Alexander Nikolayevich Ostrovsky, Nikolai Semyonovich Leskov, and Gleb Ivanovich Uspensky. The locations of Fyodor Mihajlovich Dostoyevsky's novels "Evil Souls" and "The Brothers Karamazov", Anton Pavlovich Chekhov's plays "The Seagull" and "Three Sisters" are based on the same spatial

coordinates. All these works have a common denominator, contained in the description of the palanquin mentality and fate of frustrated heroes. They are condemned to a kind of social slavery on the palanquin borders, remaining hopelessly trapped in the province outside the current social trends. Therefore, these works represented a kind of literary version of the question: "Where is Russian society going with such slowed-down forms of palanquin consciousness and life in general?". And thus, at the global level, a crucial question was raised, which was only reflected over the image of the Russian palanquin: "Where is Russian society as a whole going?".

Thus, the Russian literature of the 19th and 20th centuries is imbued with the themes of the Russian provinces as an integral part of the view of the current time and the life of the Russian people far from the cultural centres, with a distant echo of events in the metropolises, Saint Petersburg and Moscow. Therefore, these achievements were a sign of clear warnings about the cultural and social backwardness of Russia in the 19th and 20th centuries.

The focus of a number of writers on topics about the Russian province, on grotesque images of a sleeping palanquin and petty-bourgeois mentality, on the flourishing of petty-bourgeois manners, filled with social vices and a feeling of being lost in the Russian latitudes, is of a multiple nature. It should also be emphasized the fact that provincial themes and motifs were attractive to Russian readers from large urban areas in the period, for whom the Russian province represented an exotic space as a kind of "terra incognita".

At the same time, the themes of the Russian province with all its grotesque images and deviations, with social anomalies and vices, represented for writers a kind of very suitable literary shield from repressive state censorship. In this way, they focused their global critical views, aimed at Russian society as a whole, on satirical descriptions of the provinces, metaphorically clearly pointing out the similarity between the provinces and the metropolis. That is why the provincial sketches represented clear allusions to the state of Russian society as a whole, independent of the provincial or metropolitan milieu. Nikolai Vasilievich Gogol in his powerful satirical comedy "The Government Inspector" collected the entire spectrum of social anomalies in one provincial place, like Russia in miniature, but by setting the action in a provincial atar, he provided his dramatic reading with a kind of protective cover from censorship. At the same time, there are clear allusions that the petty bourgeoisie is present as a feature of Russian society in the 19th century at all social addresses and levels. Thus, in a satirical tone, Gogol succeeded in portraying, in fact, the complete bureaucratic and corrupt Russia of the 1830s.

In the plays of Anton Pavlovich Chekhov, the satirical tone is not dominant, as in "The Government Inspector" by N. V. Gogol. In Chekhov's "The Seagull" as well as in the melodramatically colored drama "Three Sisters", with all the signs of the province, there is a kind of echo of the *Weltschmerz* of the era of the German Romantics. This is precisely why this global feeling of loss and failure is transformed in Chekhov's lyrical drama into a kind of "Russian pain" of the dramatic characters. Such heroes in "The Seagull" are especially Treplev and Nina Zarechna, who are condemned to anonymity and prosaic pictures of the province. At the same time, they have a strong sense of fruitless longing for the big city and the lights of the big stages, being aware that they will never realize their utopian wishes. In the drama "Three Sisters", as a leitmotif, the longing of the provincial characters for the great city as an eternal goal and a place of salvation echoes.

The suffering for Moscow, as the "promised land", for the area towards which the roads from the provinces are most often closed, remains as a yearning echo, with no hope that the dream of living in a big metropolis will come true. Therefore, Irina's suffering through a kind of cry ("To Moscow!") speaks of the omnipresent, collective feeling of the curse of the provincial environment, in which the heroes of the aforementioned drama are condemned to an eternal prosaic existence on the margins of social events. By their behaviour, they only show that they feel a personal rebellion, but that kind of fruitless rebellion, which will never turn into a concrete action and a definitive escape from the petty-bourgeois environment, which shackles all their greatest desires and expectations. In this way, the palanquin becomes another name for the labyrinth from which the voices of protest can be heard, which will never result in success.

The position of a provincial town as a setting in Russian literature, especially in the works of Nikolai Vasilievich Gogol and Anton Pavlovich Chekhov, determines both the plot lines and the forms of behaviour of numerous heroes, the mental mannerisms and characters of the characters. Therefore, the spatial meaning in the background of the action, as an essential moment of the selected reality, affects the development of the entire plot. The selection of a provincial place and its heroes, inextricably linked to the environment in which they exist, gives the writer the opportunity to create a text with the characteristic features and stamp of small urban environments. Province and provincial, at the level of type, typological pattern, are in constant correlation, complementing each other like a reflection in a mirror. Some characters, of course, naturally merge with their social environment, because they are based in the palanquin milieu, and derive from it with its social patterns of behaviour, while others, who are at a higher level, feel the curse of small environments and the desire to go to cities as centres of cultural and social events. At the same time, they are aware that such a Copernican turn will, in fact, never happen, because they do not have enough strength for such a thing. But at least, as an intermediate solution, they have a negative, repulsive attitude towards the palanquin way of life, at the same time with the desire to lament their fates and hopelessness until the end of their existence.

The cultural identification of the phenomenon of space with the concept of personality gives the possibility to establish a whole new direction of scientific research of the image of the province in Russian literature. Therefore, in this paper, we tried to shed light on the issue of the complex description of the province, both with its positive and negative connotations. And this means that we shed light on the symbolism of the province as a concept, on the structure of its multi-layered, often grotesque image. At the same time, we focused our attention on small provincial towns, villages, noble estates and Russian nature in order to form a judgment about the concept of personality at the centre of dramatic and prose plots and events. That is why, in the light of the interpretation of the image of the Russian province, we started from the point of view that its eternal role as a secondary cultural space, devoid of dynamics, true value criteria and creative advances, should not be viewed unilaterally. This is precisely why we came to a certain number of conclusions, according to which the myth of a distant province, as exclusively a place where boredom and monotony reign, becomes relative, because the spatial, that is, the geographical position of distance from large cultural centres, may or may not it must represent a starting point for a complex picture of apathetic social environments, as well as for a complete characterization of personality.

In any case, the concept of the perception of "place", that is, the interaction of space and man, has become one of the approaches in the process of studying the literary text and in the case of the interaction of the province and its inhabitants as psychological profiles of small places. In the aesthetic experience of man and his environment, as a process of identification, the methodological approach of researching the image of the province in Russian culture is increasingly being established in the science of literature. In this way, the image of the province is defined as an object of sociological, cultural and literary study. In addition, the interpretation of the term province and the literary character of the provincial is particularly significant in relation to the geographical belonging to the area of the province itself, as well as in relation to the status of provincial consciousness, which in practice results in petty-bourgeois norms and forms of behaviour, bearing in mind not only provincial but also larger urban environments, including metropolitan ones. In relation to the influence of space, i.e. the provincial environment and mentality in the poetics of Gogol ("The Auditor") and Chekhov ("Three Sisters" and "The Seagull"), we highlighted the fact to what extent and in what ways a sociologically and culturally limited space can influence human psychology and his behaviour. So, to his inferior position in relation to the metropolitan environment, which for him takes on the dimensions of an "unrealized dream", although, as we have already stated, relapses of petty-bourgeois consciousness and behaviour are recognizable even in highly urban environments as a legacy of the past and life in the provinces. It is about the archetypal images of the provincial consciousness of all those who, having come to the major centres, kept their original views on reality under the seal of petty-bourgeois consciousness and established habits.

At the end of this comprehensive overview of the issue we are dealing with, it is worth highlighting certain differences in terms of describing the atmosphere of the province in the works of Gogol and Chekhov. Although there is already a well-known opinion that all realists "came out of Gogol's Overcoat", the descriptions of the province in "The Government Inspector" by N.V. Gogol and A.P. Chekhov are given from three angles. The satirical images in "The Government Inspector" have a corresponding echo in Chekhov's satirical novellas and short stories, which clearly reflect the aforementioned attitude that Chekhov himself "came out of Gogol's overcoat". The curse of the provincial way of life, in which low passions, vanity, conformism, primitivism, race for armchairs, poltergeistism, duplicity and other negative determinants of the petty-bourgeois environment, represent satirical tracts and images of human flaws and vices, certainly characteristic of the entire Russian society of that era vertically. However, Gogol created archetypal images and a gallery of universal characters, recognizable not only at every time in Russia, but at all times and in all countries of the world. It is precisely for this reason that Gogol's work ranks high on the qualitative scale of the entire history of Russian literature, and reflections of his satirical approach are also noticeable in other literatures, up to the works of B. Nushic. Gogol collected all the ugly sides of the social milieu in the provincial environment, and under the shield, as we have already mentioned, of stories about the middle-class environment, he created eternal pictures of every human society as a whole in the synchronic and diachronic plane, both of the province and of all large urban environments.

Bearing in mind the three different dramatic images in Gogol's "The Government Inspector" and Chekhov's dramas "The Seagull" and "Three Sisters", we can conclude that

there are three crucial approaches when describing everyday life in small environments: either in the satirical mosaic of Gogol's scenes, or through Chekhov's melodramatically coloured tragic destinies of his characters in a state of prolonged frustration, which coloured their lives bounded by the borders of the province as a kind of seal as a sign of insurmountable obstacles towards large social environments as symbols of civic affirmation or as a sign of tragically missed desires in the sphere of art.

Keywords: Chekhov, Gogol, plays, provincial paintings, satirical depictions of Russian society, palanquin